

ЧЕПУРНА Інна Анатоліївна

Напрями вдосконалення системи соціального
забезпечення населення в Україні / Directions of
improving the system of population social security
in Ukraine

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СЗ-41
І. А. Чепурна (Андрощук)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Т. І. Стецюк

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"14" серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

АНОТАЦІЯ

Чепурна І.А. Напрями вдосконалення системи соціального забезпечення населення в Україні. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена теоретичним і практичним аспектам дослідження та аналізу системи соціального забезпечення населення в Україні; визначенню напрямів удосконалення системи соціального забезпечення населення, враховуючи сучасні вітчизняні реалії фінансування цієї системи в умовах війни; поліпшенню стану фінансування системи соціального забезпечення населення за дефіциту фінансових ресурсів в державі.

Ключові слова: система соціального забезпечення, соціальні стандарти, фінансування, соціальний розвиток, соціальний захист.

ANNOTATION

Chepurna I.A. Directions of improving the system of population social security in Ukraine. – Manuscript.

Research on education and the Master level specialty 232 – «bachelor». – West Ukrainian National University, Ternopol, 2024.

The qualification work is devoted to the theoretical and practical aspects of research and analysis of the system of social security of the population in Ukraine; determination of directions for improvement of the social security system of the population, taking into account the modern domestic realities of financing this system in conditions of war; improvement of the state of financing of the social security system of the population due to the shortage of financial resources in the state.

Keywords: social security system, social standards, financing, social development, social protection.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ	7
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	15
2.1. Принципи реалізації та аналіз фінансування системи соціального забезпечення населення.....	15
2.2. Шляхи посилення ефективності використання бюджетних видатків на соціальне забезпечення населення.....	21
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	28
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальне забезпечення є одним з основних елементів економічного розвитку будь-якої країни світу. Тому при розробці державної політики особлива увага приділяється соціальній складовій та системі соціального забезпечення зокрема. Варто зазначити, що структура системи соціального забезпечення варіюється у мажах адміністративно-територіального устрою, відповідно у кожній країні вона різна. Однак ключовими аспектами її реалізації є соціальне страхування, пенсійні виплати, допомога по тимчасовій непрацездатності та інші соціальні виплати та допомоги.

Наукові дослідження в сфері соціального захисту і соціального забезпечення характеризуються великою увагою щодо організаційних аспектів реалізації соціального забезпечення, формування інституційних засад соціального захисту та реалізації процедур фінансування цієї системи, водночас відсутність систематичного правового регулювання соціального захисту і соціального забезпечення, існування різних інтерпретацій понятійного апарату вимагає додаткових розробок і досліджень у цій сфері, що актуалізує тему нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних основ, змісту і структури соціального захисту і соціального забезпечення населення присвячено значну кількість наукових робіт таких авторів як: Лукашикевич В., Маршавін Ю., Руженський М., Слюсаренко К., Смирнова І., Стельмащук Ю. і багато інших. У їхніх наукових доробках розкрито різні аспекти соціального захисту та соціального забезпечення, а також джерел їх фінансування. Проте всі наукові здобутки вказаних науковців ґрунтуються на окремих дослідженнях соціального захисту та соціального забезпечення населення без урахування

аналізу зарубіжної практики фінансування цих сфер, що вказує на актуальність обраної теми нашого дослідження

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і оцінювання практичних аспектів функціонування системи соціального забезпечення населення в Україні.

У контексті визначеної мети необхідно розв'язати наступні завдання:

- розкрити сутність соціального забезпечення населення;
- дослідити роль та значення соціального забезпечення населення;
- проаналізувати стан і тенденції функціонування системи соціального забезпечення в умовах війни;
- оцінити наслідки впливу військових дій в Україні на систему соціального забезпечення;
- визначити і обґрунтувати напрями удосконалення системи соціального забезпечення населення в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є система соціального забезпечення населення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади до оцінювання системи соціального забезпечення населення та розроблення практико-орієнтованих шляхів її удосконалення в сучасних умовах в Україні.

Методи дослідження. В основі нашого дослідження різноманітні методи і методики наукового пізнання, зокрема теоретико-критичного аналізу, історично-аналітичний підхід, порівняння, синтезу та систематизації, узагальнення, аналітичні методи.

Інформаційною базою дослідження є підручники, статті з даної проблематики, монографічні видання, законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані, тощо.

Практична цінність одержаних результатів полягає у використанні у практичній діяльності управліннь соціального захисту практичних рекомендацій щодо удосконалення системи соціального забезпечення у військовий період.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження обговорювались і були опубліковані у збірнику студентських

наукових праць, який опублікувала кафедра фінансових технологій та банківського бізнесу.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Перший розділ присвячено теоретичним аспектам реалізації системи соціального забезпечення населення в Україні.

Другий розділ розкриває аналітичні аспекти реалізації соціального забезпечення населення в Україні.

У третьому розділі наведено пропозиції щодо удосконалення системи соціального забезпечення населення в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень в сфері соціального захисту населення, залишаються дискусійні питання, що стосуються розуміння понять "соціальний захист" і "соціальне забезпечення", а також потребує уточнення система соціального забезпечення населення в Україні.

Згідно з ст. 46 Конституції України кожен громадянин має право на соціальний захист, включаючи право на надання соціальних допомог у разі повної, часткової або тимчасової непрацездатності, втрати годувальника, настання безробіття через обставини, що не залежать від них, старості та інших обставин, передбачених законом [5]. У цій статті Конституції також підкреслюється, що це право закріплено за громадянами, підприємствами, установами та організаціями в контексті здійснення обов'язкового державного соціального страхування за рахунок страхових внесків та інших джерел соціального забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про обов'язкове державне соціальне страхування» [14] визначено декілька видів обов'язкового державного соціального страхування, зокрема пенсія у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю; виплати при настанні нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що спричинили інвалідність; виплати у разі безробіття та інших види соціальних допомог, передбачених законодавством України. В результаті система соціальних виплат і допомог має різні типи і орієнтована на різні групи населення. Вважається, що поява поняття "соціальний захист" пов'язана з прийняттям Закону США про соціальне забезпечення ще у 1935 року. [9, с. 256]. Однак існують і інші думки про походження цього поняття [7, с.42]. Розглядаючи сутність соціального

забезпечення в Україні, необхідно відзначити велику різноманітність підходів різних авторів до його інтерпретації [3, с.103; 4, с. 149; 19, с. 107].

Відповідно, існуючі розбіжності в тлумаченні концепції соціального захисту, невизначеність у трактуванні мотивів, засобів і джерел реалізації цього захисту, знижує ефективність національної соціальної політики, звужує її цільову аудиторію, а також нівелює рамки, які забезпечують цілеспрямовану підтримку соціально вразливих верств населення [15, с.21].

В. Лукашикевич зазначає, що термін "соціальний захист" не використовувався у вітчизняних наукових дослідженнях до 60 років 20 ст., і лише починаючи із 1990-х років з'явився у наукових джерелах, проте термін "соціальне забезпечення" використовувався офіційно [6]. До сьогодні точаться дискусії щодо трактування даних понять. Найбільша частка їх припадає на правову та економічну сфери.

Так, М. Даніліна стверджує, що соціальний захист – це система правових, соціально-економічних і організаційних заходів, які держава гарантує і застосовує для забезпечення гідного життя, тобто формує прерогативи матеріальної безпеки на рівні сучасного розвитку суспільства і стандартів вільного людського розвитку [2, с. 26].

Й. Новіков обґрунтовує соціальний захист як процес соціального забезпечення населення із різних джерел [10]. Суханова А.В. до соціального забезпечення відносить стан гарантованого правового та інституційного захисту життєво важливих соціальних інтересів громадян, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; своєчасне виявлення, запобігання реальним і потенційним загрозам соціального характеру, а також національним інтересам; підтримання на належному рівні демографічної ситуації, забезпечення простого і розширеного відтворення населення; підвищення індивідуальної захищеності, забезпечення соціальної безпеки, уникнення соціальних ризиків [20].

І. Смирнова, А. Ліхошва, Н. Рак, Л. Горієва, соціальний захист визначають на основі таких компонентів – соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога [17].

Вивчивши існуючий науковий підхід до правового регулювання соціального забезпечення, А. Гузенко і Т. Хайлова прийшли до висновку, що потрібно використати у вітчизняній практиці досвід зарубіжних країн щодо функціонування системи соціального забезпечення [1, с. 19], і застосовувати усі існуючі принципи, забезпечуючи їхнє дотримання через встановлення законодавчих норм.

На сьогоднішній день в Україні немає єдиного нормативного документа, що регламентує всі аспекти соціального захисту населення. Соціальне забезпечення розглядається як система державних заходів з надання фінансової допомоги з метою компенсації, зменшення або запобігання негативному впливу соціальних ризиків на громадян, які не мають достатніх засобів до існування і для забезпечення основних потреб життєдіяльності. Це форма вираження державної політики, спрямована на надання матеріальної підтримки певним категоріям громадян (за рахунок державного та місцевого бюджетів, фондів соціального страхування, частини позабюджетних фондів) [11, с.8].

З іншого боку, соціальний захист – це практична діяльність, яка полягає в реалізації основних аспектів соціальної політики за допомогою організаційного, правового та соціально-економічного втручання. Мельник К. Ю визначає соціальний захист як суспільне завдання, що виконується в особливих випадках за рахунок суспільних благ за допомогою спеціальних засобів для утримання певних категорій громадян і через мережу державних органів, місцевих органів влади та державних установ [8].

Питання забезпечення соціального захисту населення України регулюється численними нормативними актами в різних напрямках (понад 150 законів, сотні постанов Кабінету Міністрів, більше тисячі галузевих і міжвідомчих угод). Суть в тому, що ці документи містять деякі протиріччя, які

уповільнюють або вносять дихотомію у реалізацію державної політики в сфері соціального захисту і соціального забезпечення.

У таблиці 1.1 нами вибрано самі основні та догматичні трактування соціального забезпечення. Виходячи із визначень, не рекомендується використовувати поняття "соціальний захист" та "соціальне забезпечення" як взаємозамінні, оскільки "соціальний захист" є більш широким поняттям і може включати "соціальне забезпечення".

Таблиця 1.1

Сутність поняття «соціальне забезпечення»

<i>Автор</i>	<i>Розуміння поняття «соціальне забезпечення»</i>
І. М. Сирота	система заходів держави щодо надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зменшення або попередження негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які з незалежних від них життєвих обставин не мають достатніх засобів для проживання.
Б. І. Сташків	види і форми матеріальної допомоги, що надається на умовах, передбачених законом або договором, із спеціально створених для цієї мети фондів особам, які з незалежних від них життєвих обставин не мають достатніх засобів для проживання.
Н. Б. Болотіна	організаційно-правова діяльність держави у сфері матеріальної допомоги, соціального забезпечення та надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових ресурсів особам, які зазнали соціального ризику, внаслідок чого вони втратили здоров'я та/або засоби до існування та не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців.

Теоретично всі джерела фінансування соціального забезпечення поділяються на бюджетні та позабюджетні (див. рис. 1.1).

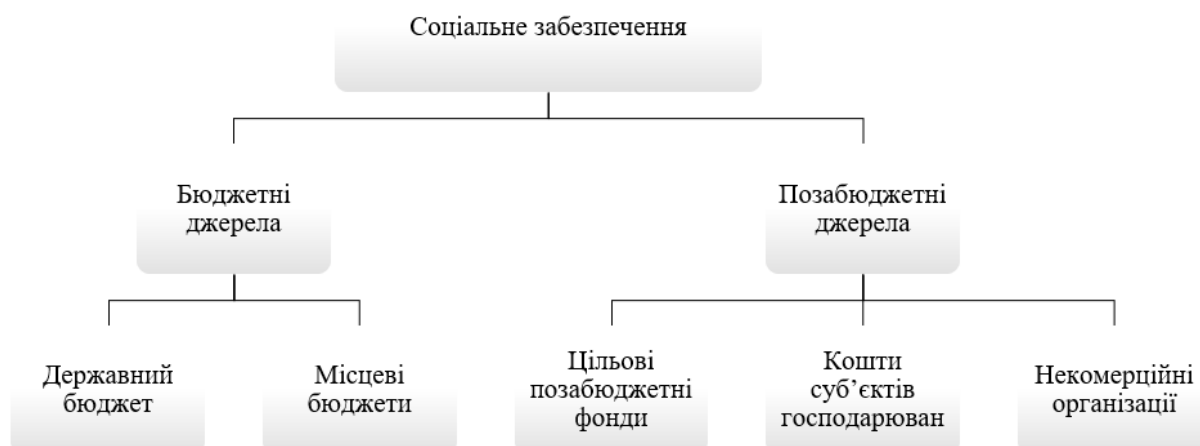

Рис.1.1. Бюджетні та позабюджетні джерела фінансування соціального забезпечення населення

На рисунку 1.1 показано, що система фінансування соціального захисту та забезпечення складається з бюджетних та позабюджетних коштів. Позабюджетне фінансування здійснюється за рахунок самофінансування, фінансування з інших джерел та надання кредитів.

Найбільш поширеною практикою в Україні є створення спонсорських фондів, коштів з державних цільових фондів та інших джерел фінансування соціальної сфери, включаючи доходи від благодійних установ, організацій та фондів.

Складові бюджетних ресурсів відіграють важливу роль у фінансуванні соціального захисту та соціального забезпечення і становлять "левову частку" таких джерел фінансування. Крім коштів з бюджетів усіх рівнів, кошти Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду України є важливим джерелом фінансування соціального захисту населення. Завдяки системі соціального захисту і соціального забезпечення добробут більшості громадян формується на рівні, не нижчому, ніж був до виходу на пенсію, або в разі виникнення ситуації, що призвела до інвалідності, втрати працездатності, тощо.

Позабюджетними джерелами фінансування є приватні позабюджетні фонди, кошти комерційних організацій і некомерційних організацій.

Кошти державного та місцевого бюджетів як джерела фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в частині видатків є пріоритетним напрямом забезпечення ефективної соціальної політики України протягом десятиліття.

Крім того, благодійні та громадські організації, недержавні пенсійні фонди, некомерційні організації тощо також здійснюють фінансування в контексті системи соціального забезпечення шляхом надання одноразової або регулярної матеріальної, натуральної та інших форм благодійної допомоги відповідно до норм чинного законодавства.

Таким чином, основними джерелами фінансування соціального захисту та соціального забезпечення є як бюджетні, так і позабюджетні ресурси, які безповоротно і безоплатно виділяються та направляються на соціальні послуги. Кошти державного та місцевого бюджетів відіграють важливу роль і становить "левову частку" частки таких джерел фінансування.

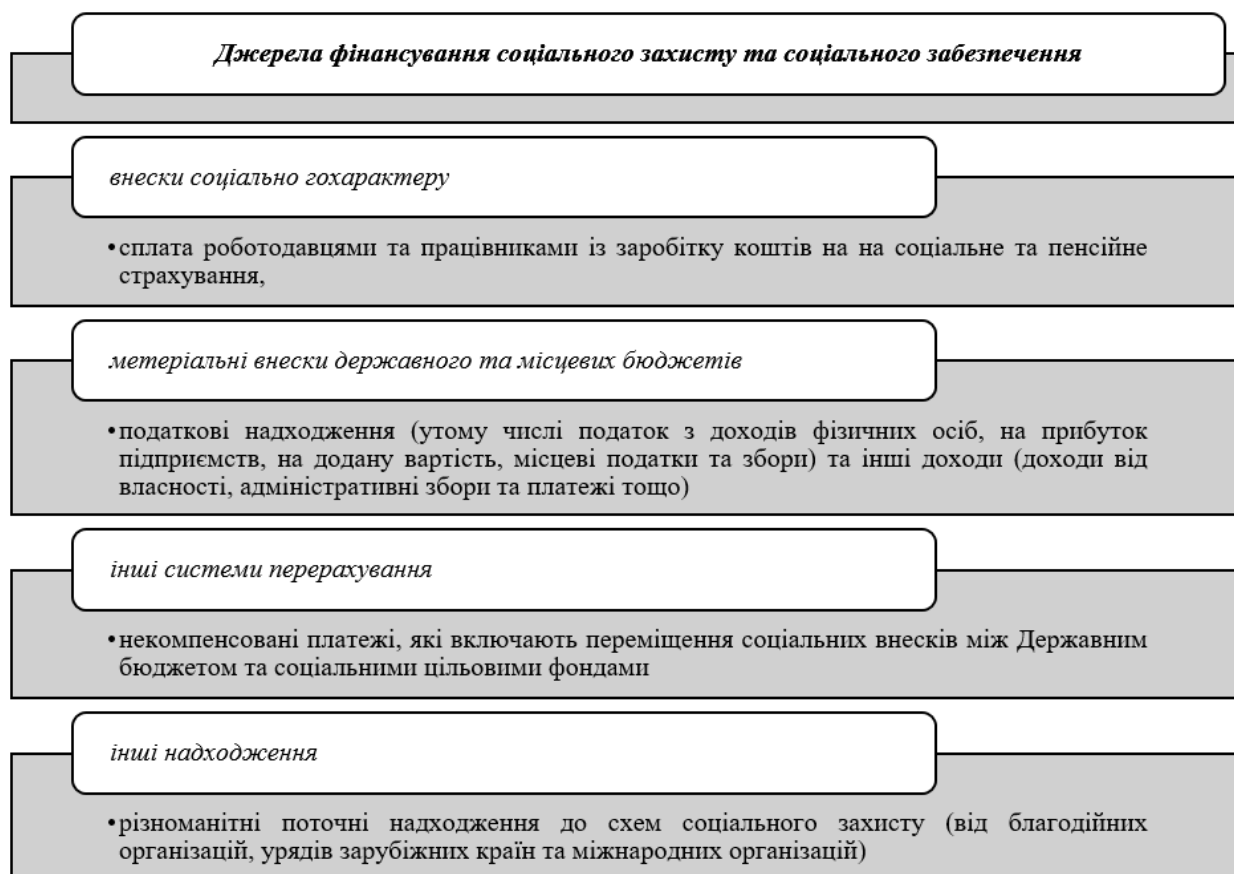

Рис. 1.2. Джерела фінансування соціального забезпечення населення

У свою чергу, позабюджетними джерелами фінансування є приватні позабюджетні фонди, фонди комерційних організацій, некомерційних організацій, які також відіграють важливу роль у суспільному житті.

Система соціального захисту і соціального забезпечення виконує певні функції, які стосуються кожної людини зокрема та суспільства в цілому (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

Функції системи соціального захисту та соціального забезпечення населення

Функція	Індивіди	Суспільство
Підтримання status quo	Захист	Соціальна інтеграція, відновлення
Покращення умов	Задоволення потреб, надання можливостей	Економічний розвиток
Погіршення добробуту	Покарання	Соціальний контроль

«На жаль, до теперішнього часу законодавчого визначення терміну «соціальне забезпечення» в Україні немає, так, у ч. 1 ст. 46 Конституції України проголошується, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [25].

«Державне соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію нагромадження та розподілу коштів соціального захисту, призначених на соціальну допомогу, виплати по соціальному страхуванню тощо» [31, с. 18] .

«Соціальне забезпечення включає пенсії й різного роду допомоги, таким чином, під соціальним забезпеченням розуміють заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства» [31, с.24]. До системи соціального захисту слід віднести також соціальні нормативи – гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіального та соціального забезпечення.

Візуалізують співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги дані рисунку 1.3.

Рис. 1.3. Співвідношення понять соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги

Система соціального забезпечення покликана вирішувати низку проблем населення, з якими вони стикаються повсякденно. Вона повинна забезпечувати:

- добробут абсолютної більшості населення, підтримання і захист тих громадян, які з різних причин опинилися за межею бідності;
- високу довіру громадянського суспільства до державних та недержавних інститутів соціального захисту;
- формування демократичних засад організації соціального захисту;
- солідарну відповідальність учасників соціального процесу;
- наявність механізму суспільного нагляду за діяльністю органів державної влади.

Всі перелічені нами заходи створять умови для повноцінної реалізації системи соціального забезпечення усіх верств населення

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Принципи реалізації та аналіз фінансування системи соціального забезпечення населення

Стаття 1 Конституції вказує, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Держава загального добробуту – це новий етап у розвитку нашої країни, і якщо держава має достатньо ресурсів для забезпечення суспільних благ, то фактична відповідальність усіх громадян полягає в тому, щоб розвивати цю державу. Водночас домінуючими ознаками держави загального добробуту є прагнення створити оптимальні умови для проживання всіх громадян, які мають на меті реалізувати індивідуальні плани та забезпечити високий рівень соціального захисту. Крім того, прагнення України вступити до Європейського Союзу неможливе без створення системи правових, соціальних та інших державних і недержавних інститутів, які сприятимуть підтримці соціальної стабільності в суспільстві, створюватимуть умови для підвищення суспільного добробуту.

Проголошуючи соціальну державу, Україна прагне до побудови ефективної системи соціального захисту населення, соціального партнерства, соціальної справедливості, соціального забезпечення, за дотримання принципів соціальної солідарності, підвищення мінімальних соціальних стандартів,

забезпечення стабільного рівня життя в суспільстві, захисту та реалізації прав і свобод громадян, створення сучасної системи охорони здоров'я та освіти, підтримка вразливих малозабезпечених груп населення, запобігання і вирішення соціальних конфліктів відповідно до норм європейського права. У зв'язку з цим дуже важливо вирішити питання про те, яке місце займає система соціального забезпечення в діяльності сучасної української держави.

Соціальна складова сучасної держави набуває неабиякого значення. Наприклад, в Україні кількість людей, які потребують соціального захисту, вже перевищує кількість працюючих. Зниження надходжень до державного бюджету посилило проблему фінансування заходів соціального забезпечення населення, в результаті чого погіршився соціальний захист найбільш вразливих категорій – дітей, пенсіонерів, інвалідів, літніх людей, безробітних і членів багатодітних сімей. Це пов'язано з низкою проблем, які призвели до збільшення кількості соціально вразливих людей. Все це вимагає продуманої і збалансованої соціальної політики як головного чинника добробуту в суспільстві і служить одним з вихідних умов зростання національної економіки.

Одним з основоположних елементів теорії соціального забезпечення є принцип організації соціального захисту населення, який потребує подальшого розвитку в сучасних умовах. Реформа соціального захисту обумовлена відсутністю єдиних стандартів щодо організації надання соціальних допомог, взаємним дублюванням окремих соціальних послуг, відсутністю чіткої спрямованості соціальних виплат на допомогу малозабезпеченим сім'ям, недостатньою узгодженістю соціальних виплат з соціальними допомогоюми.

Україна станом на сьогодні заклала правову та інституційну основу для нової системи соціального забезпечення, яка характеризується наступними особливостями:

- у Конституції країни закріплені права щодо соціального захисту та соціального забезпечення;

- створено низку законодавчих та інших нормативних актів щодо протидії соціальним ризикам;

- сформовано правовий механізм надання соціальних грошових виплат та соціальних послуг.

- сформовано ефективну систему соціального страхування;

- закладено основи недержавного пенсійного страхування;

- розроблено концепт держави суспільного добробуту.

На нашу думку, система соціального забезпечення може бути ефективною виключно за дотримання основних принципів її організації та функціонування.

Сучасна система принципів організації соціального забезпечення населення ґрунтується на наступних принципах;

- забезпечення основних базових потреб населення в соціальному захисті, фінансовому забезпеченні різного виду соціальних допомог, компенсації витрат, пов'язаних із наявністю у сім'ї інвалідів, людей з обмеженими фізичними можливостями, тощо;

- обов'язкової участі всіх членів суспільства у фінансуванні соціального забезпечення (принцип солідарності), розширення переліку об'єктів соціальної інфраструктури;

- формування корпоративної соціальної відповідальності;

- забезпечення належного та прозорого використання бюджетних коштів;

- повний моніторинг і контроль реципієнтів соціальних виплат і допомог;

- розмежування функцій між органами влади щодо призначення і виплати різного виду соціальних допомог.

Водночас ми наголошуємо, що питання фінансування соціального захисту і соціального забезпечення за рахунок коштів державного та місцевого бюджету, які не повністю покривають усі потреби соціально незахищених верств населення, залишиться актуальним для України.

Згідно з Бюджетним кодексом, фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів. Переважна більшість соціальних послуг фінансується за

рахунок видатків місцевого бюджету. Крім того, добробут вразливих груп у громаді забезпечується виключно за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Основною причиною відсутності фінансування в соціальній сфері є не тільки відсутність фінансування з державного бюджету і дефіцит коштів місцевого бюджету, а й відсутність розвитку нетрадиційних для національного громадянського суспільства фінансових ресурсів, таких як ресурси соціальних фондів і участь приватних компаній у спів фінансуванні соціальних проєктів. Звичайно, обсяг матеріальної підтримки соціальної сфери в цілому і програм соціальної підтримки населення зокрема залежить від стану економіки держави.

Це фінансування повинно здійснюватися на основі оптимізації структури джерел фінансування і за рахунок комплексного використання всіх наявних із них. Основна проблема в цьому контексті полягає в законодавчому врегулюванні системи соціального забезпечення, скороченні кількості соціальних виплат певним категоріям одержувачів і введенні адресної підтримки. Вважаємо, що впровадження таких методів дозволить значно знизити навантаження на державний і місцеві бюджети та сприятиме стабільному забезпеченню соціальних виплат з відповідних фінансових джерел.

В цілому, аналізуючи динаміку видатків державного бюджету України на соціальне забезпечення, підкреслюється, що за останні 3 роки вони зросли з 339,3 млрд грн до 4476 млрд грн, тобто на 131,9% (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка видатків Державного бюджету України на соціальне забезпечення населення за 2021-2023 рр.*

Показники	Роки			Темпи зростання			
	2021 р.	2022 р.	2023 р. (план)	у 2022 р. до 2021 р.		у 2023 р. до 2022 р.	
				млрд грн	у %	млрд грн	у %
Видатки державного бюджету, млрд грн	1490,3	2705,7	2640,2	1215,4	81,6	-63,5	-2,3
Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, млрд грн	339,3	426,0	447,6	86,7	25,6	21,6	5,1
у % до видатків Державного бюджету	22,8	15,7	17,0	-	-7,1	-	1,3
Видатки державного бюджету для перерахування трансфертів до Пенсійного фонду, млрд грн	177,6	232,9	249,0	55,3	31,1	16,1	6,9
у % до видатків Державного бюджету	11,9	8,6	9,4	-	-3,3	-	0,8

* Побудовано автором на основі [18].

З даних таблиці 2.1 можна зробити висновок, що видатки на соціальний захист в Україні у 2022 році збільшилися на 86,7 млрд грн, або на 25,6%, порівняно з попереднім роком до 2021 року. Але в структурі видатків держбюджету видатки на соціальний захист знизилися на 7,1%. Згідно з прийнятим бюджетом та відповідною сумою затверджених статей видатків, видатки на соціальний захист у 2023 році зростуть на 216 млрд грн, або на 5,1%. Структура видатків державного бюджету збільшує соціальні видатки на 1,3%.

Слід також зазначити, що видатки державного бюджету на перерахування коштів до Пенсійного фонду України у 2022 році збільшилися на 55,3 млрд грн, або на 31,1%. У 2023 році спостерігалось збільшення видатків державного бюджету на перерахування до Пенсійного фонду України трансферту на суму 161 млрд грн. У структурі видатків державного бюджету видатки на передачу

до Пенсійного фонду у 2022 році скоротяться на 3,3%, а у 2023 році збільшаться на 0,8% [18].

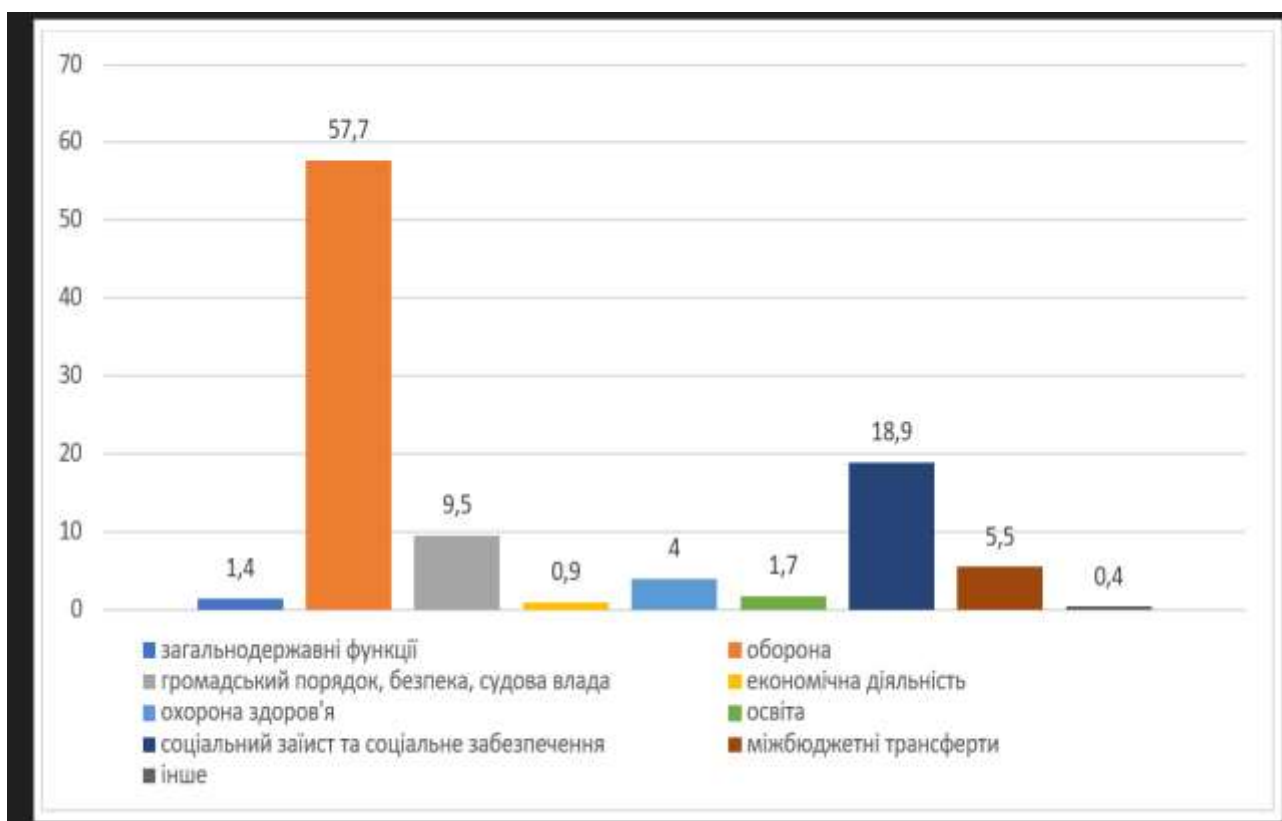

Рис. 2.1. Структура видатків Державного бюджету України станом на 2023 рік [18]

Загалом, за досліджуваний період обсяг видатків державного бюджету України збільшився на 177,19%, тоді як видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли на 131,9%.

Загалом варто зазначити, що значний відсоток коштів, що надходять з Державного бюджету України, виділяється на виплату пенсій та покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Це негативно позначилося на фінансуванні інших соціальних функцій держави.

Варто також зазначити, що витрати на охорону навколишнього середовища мало змінилися за останні 5 років, тоді як витрати на житлово-комунальні послуги зменшились з 2019 по 2020 рік і знову зросли у 2021 та 2022 роках.

В контексті дослідження визначимо, як виглядатиме структура видатків Державного бюджету України станом на 2023 рік (див.рис. 2.1).

Як видно з рис. 2.1, соціальне забезпечення населення не є пріоритетом у контексті фінансування видатків у 2023 році. Хоча частка фінансування з Державного бюджету України у 2023 році значна. Водночас вважаємо, що навіть при значному збільшенні обсягу коштів фондів соціального страхування, проблеми соціального забезпечення населення залишаються невирішеними, що не дозволяє характеризувати цю систему як ефективну. До того ж, у зв'язку з війною мільйони людей звертаються до держави за соціальною підтримкою. Таким чином, зниження рівня доходів населення збільшує навантаження на систему соціального забезпечення через розширення національних програм соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, програм допомоги в контексті надання житлових субсидій та програм, пов'язаних з необхідністю надання допомоги внутрішньо переміщеним особам.

2.2. Шляхи посилення ефективності використання бюджетних видатків на соціальне забезпечення населення

Сьогодні всі три форми соціального захисту - соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальна допомога - фінансуються за рахунок централізованих та децентралізованих джерел. Основним джерелом фінансових ресурсів у цьому випадку можуть бути кошти з державного та місцевого бюджетів, а також інші кошти від надання певних платних послуг, благодійні внески, спонсорська допомога.

Основним принципом державного фінансування соціального забезпечення в Україні є пряма виплата різних видів соціальної допомоги (як грошової, так і натуральної) та безкоштовне надання різноманітних послуг. Надання соціальних послуг населенню здійснюється незалежно від рівня доходу, а надання соціальної допомоги враховує той випадок, якщо рівень доходу нижче рівня, встановленого чинним законодавством.

Пряме державне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення здійснюється виключно через бюджетну систему України, принципи якої відбиває Бюджетний кодекс України. В цілому бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевого бюджету. Частина соціальних видатків покривається за рахунок коштів державного бюджету, а частина - з місцевих. Фінансування соціальних допомог і програм здійснюється через розпорядників бюджетних коштів, які уповноважені отримувати бюджетні асигнування, брати на себе бюджетні зобов'язання і здійснювати бюджетні витрати. В контексті фінансової децентралізації фінансування соціальних програм на місцевому рівні збільшилося, оскільки значна їх частина стала фінансуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Можливості і обмеження у фінансуванні системи соціального забезпечення залежать від обсягу видатків, спрямованих на ці статті бюджету. При цьому велика частина фінансових ресурсів, що виділяються на соціальні цілі з місцевого бюджету, фінансується за рахунок міжбюджетних трансфертів з державного бюджету України. У загальній сумі трансфертів, що направляються до місцевого бюджету, субвенції на соціальний захист населення складають приблизно 36,0-42,0%. Це свідчить про значний дефіцит ресурсів місцевих бюджетів на виконання соціальних функцій, делегованих державою.

На рівні держави ситуація майже аналогічна. Так, враховуючи вітчизняні реалії та військові дії, видатки Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення займають згідно запланованих показників третє місце у структурі видатків впродовж 2023-2024 рр. Відповідно, на державному рівні відбувається реалізація соціального захисту населення та здійснюється соціальне забезпечення, незважаючи на війну (рис. 2.2).

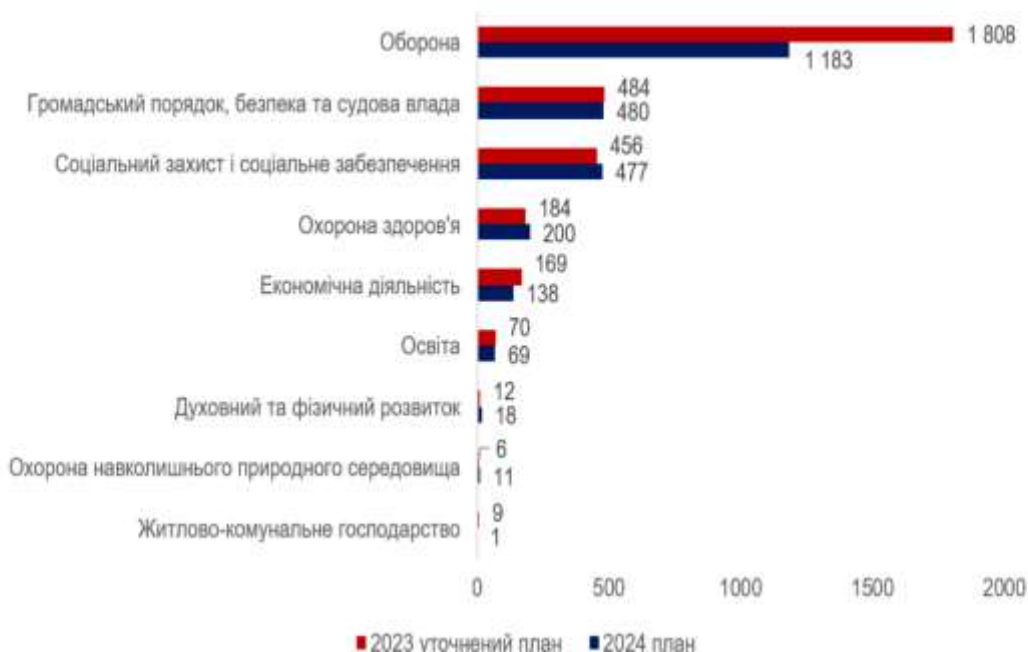

Рис. 2.2. Структура запланованих видатків Державного бюджету України у 2023-2024 рр., % [18]

Оцінка стану і проблем соціального забезпечення в Україні за перманентних кризових умов виявила нагальну необхідність врахування соціальних факторів для її подолання, довела помилковість використання залишкового принципу при фінансуванні соціальних проблем, орієнтованих на соціальну безпеку, сталий розвиток, гармонізацію національних і регіональних інтересів, розвиток громадянського суспільства і формування соціальної відповідальності. Постійне недофінансування соціального забезпечення продукує негативні соціальні наслідки та призводить до виникнення соціальних дисбалансів (рис. 2.3).

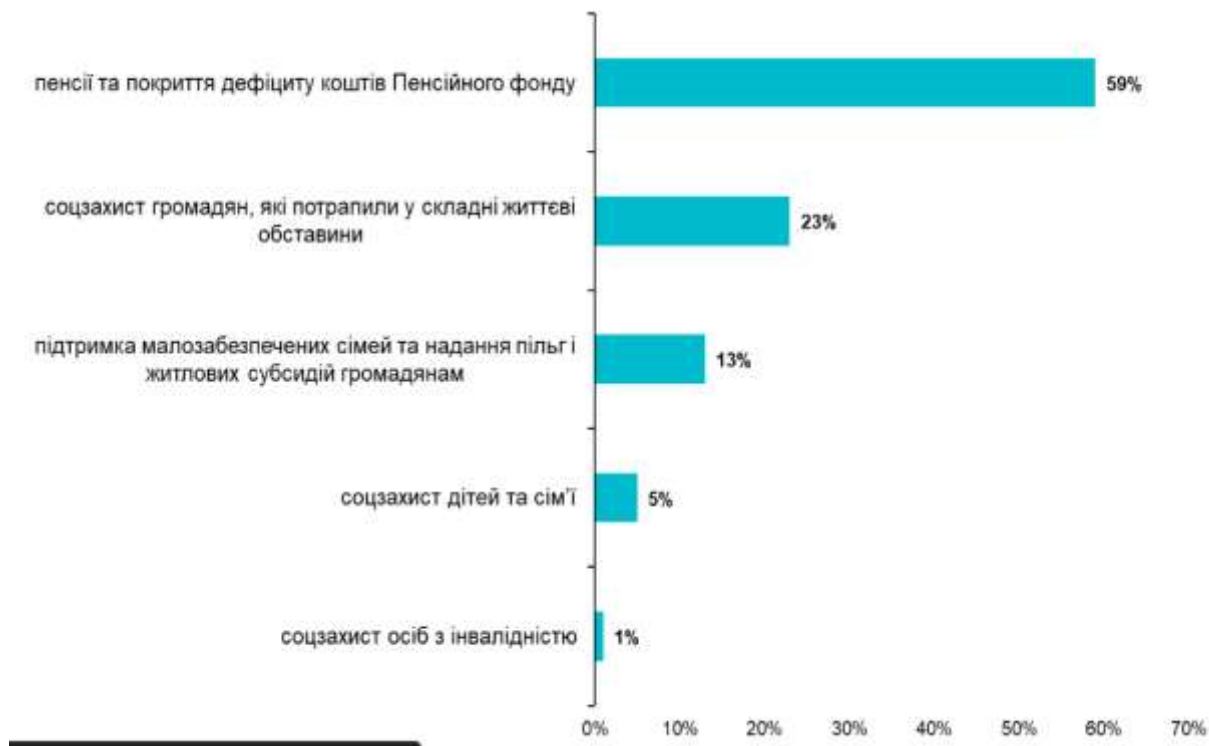

Рис. 2.3. Структура фактичних видатків на найбільші бюджетні програми соціального забезпечення (за програмною класифікацією) у січні-червні 2023 року, % [18]

Як видно із рис. 2.3, бюджетні видатки у структурному вимірі ілюструють домінантне фінансування пенсій та спрямовуються на покриття дефіциту Пенсійного фонду України, що є вкрай негативною тенденцією в сучасних умовах соціальних потрясінь.

Виходячи із зазначеного, на нашу думку, пріоритетні напрями національної соціальної політики повинні включати:

- забезпечення соціального захисту в умовах військових дій та фінансової нестабільності;
- забезпечення людського розвитку в умовах обмежених можливостей та систематичних змін;
- визначення пріоритетів соціального розвитку при формуванні політики сталого розвитку;
- забезпечення балансу національної та регіональної соціальної політики;
- розвиток демократизації суспільних відносин;

– формування і реалізація соціальної відповідальності.

А не бути розподіленими, як це ілюструють дані рис.2.2.

Оцінити ефективність бюджетних видатків на соціальний захист населення дуже складно. «Недоречно очікувати, що пряме збільшення фінансування бюджетних програм соціального захисту населення приведе до пропорційних змін показників, які визначають рівень соціального неблагополуччя (рівня бідності, майнового розшарування, недоступність базових благ); зникнуть такі деструктивні соціальні явища, як соціальне сирітство, бездоглядність дітей, сімейне насильство» [4]. Вирішити ці соціальні проблеми за допомогою нарощування бюджетних видатків неможливо, оскільки вони потребують ґрунтовної роботи впродовж тривалого часу.

«У сфері соціальної політики чітко виявляється дія чинника часового лагу, коли ефект від реалізованих заходів можна простежити значно пізніше, ніж завершення самої дії, проте оцінити ефективність використання бюджетних коштів на соціальні програми можна через відстеження дієвості соціальних трансфертів у питанні приведення доходу реципієнта до рівня прожиткового мінімуму, самооцінювання населенням рівня свого соціального життя тощо» [4].

Враховуючи зазначене, проаналізуємо видатки місцевих бюджетів на соціальні регіональні програми на прикладі досліджуваної Тернопільської області. Зазначимо, що у Тернопільській області фінансуються цільові регіональні програми за наступними напрямками:

- екологічні програми;
- розвиток реального сектору (економічні програми);
- соціальні програми;
- науково-технічні програми;
- програми правоохоронних органів;
- національно-культурні програми;
- інші програми.

Таблиця 2.2

Перелік регіональних цільових програм, які діяли у 2023 р. в Тернопільській області

Екологічні програми	14
Розвиток реального сектору (економічні програми)	17
Соціальні програми	20
Науково-технічні програми	2
Правоохоронні програми	3
Національно-культурні програми	7
Інші програми	3
Програми, термін дії яких закінчився та знаходяться на контролі	15

Дані програми в Тернопільській області розроблено, враховуючи правила Порядку формування та затвердження регіональних цільових програм як інструменту програмно-цільового управління. Найбільша частка від загального обсягу регіональних програм, запланованих на весь період діяльності, припадає на соціальні програми (табл.2.2).

Оскільки перелік програм формується основними розпорядниками бюджетних коштів, розглянемо динаміку планових та фактичних показників реалізації цільової соціальної програми. Звіт про перевірку та виконання інформації, що міститься в паспорті бюджетної програми, дозволяє узагальнити основні проблеми, що існують в даний час при визначенні та забезпеченні ефективності бюджетних витрат, які заважають громадянам отримувати бюджетні послуги адекватної якості.

Програми, орієнтовані на Тернопільську область, в даний час відіграють важливу роль у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку регіону. Метод таргетингу програм, широко використовувався в перехідний період, втратив своє значення через те, що велика кількість цільових програм, розроблених на всіх рівнях, не відрізнялася глибиною і якістю розробки і не забезпечувала надходження реальних фінансових ресурсів. Це порушило впровадження багатьох програм і підірвало довіру до програмне забезпечення як ефективного економічного інструменту. Проте, проведена бюджетна реформа здійснила переформатування підходів до програмно-цільового

планування, що дало змогу підвищити фінансування програм з державного і місцевих бюджетів а також збільшити ефективність бюджетних видатків.

Сьогодні найбільш раціональним способом підвищення ефективності бюджетних видатків є бюджетування, орієнтоване на результат (табл. 2.3), адже дає можливість забезпечити розподіл бюджетних ресурсів відповідно до цілей, завдань і функцій держави з урахуванням соціальної значущості пріоритетів державної і місцевої політики та очікуваного кінцевого результату використання бюджетних коштів як методу планування.

Таблиця 2.3

Показники виконання регіональних цільових програм соціального розвитку

Показник ризику невиконання програми	Формула розрахунку показника
Коефіцієнт рівномірності фінансування програми за роками, $K_{\text{рік}}^{\Phi}$	$K_{\text{рік}}^{\Phi} = 1/T - D_{\text{р}}^{\Phi}$
Коефіцієнт планового зниження бюджетного фінансування програми за роками (т), $K_{\text{зн}}$	$K_{\text{зн}} = \Phi_{\text{т}} / \Phi_{\text{т}}^{\text{пл}}$
Коефіцієнт ризику недофінсування програми, $K_{\text{р}}$	$K_{\text{р}} = 1 - K_{\text{зв}}^{\text{н}}$

де, Т- термін реалізації програми,
 $D_{\text{р}}^{\Phi}$ – доля фактичного фінансування програми,
 $\Phi_{\text{т}}$ – обсяг затвердженого фінансування програми за період,
 $\Phi_{\text{т}}^{\text{пл}}$ – обсяг фактичного фінансування програми за період,
 $K_{\text{зв}}^{\text{н}}$ – коефіцієнт фінансування програми за звітний період.

Загальні фактори ризику невиконання програми визначаються шляхом підсумовування коефіцієнтів, визначених у таблиці 2.3.

Бюджетне фінансування соціальних програм важливе для забезпечення сталого розвитку, а також для ефективного економічного зростання, збереження можливостей для розвитку майбутніх поколінь, підтримки економічної, соціальної та екологічної безпеки, що відповідає європейським стандартам. «Бюджетне фінансування соціального захисту населення в Україні характеризується зростанням обсягів за збереження недостатнього рівня ефективності форм соціальної підтримки, відповідно, стратегічними

напрямами реформування бюджетних видатків на соціальний захист населення мають бути:

Таблиця 2.4

Граничні показники коефіцієнту ризику невиконання програми соціального розвитку

$K_{\text{зар}} < 0,1$	Можна продовжувати фінансування програми
$0,1 < K_{\text{зар}} < 0,3$	Необхідні додаткові фінансові джерела, розробка скорегованої програми
$0,3 < K_{\text{зар}} < 0,5$	Секвестування програмних видатків, розробка скорегованої програми
$K_{\text{зар}} > 0,5$	Заморожування програми

- посилення адресності соціальної допомоги з одночасним значним підвищенням рівня виплат,
- поступовий перехід до грошової форми надання соціальних трансфертів,
- перманентний моніторинг ефективності соціального захисту для оперативного коригування бюджетних програм» [4].

Проте, в сучасній соціальній політиці України бюджетні видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення населення розпорюшуються на великий перелік соціальних виплат, які не спроможні реально виконати своє призначення – зменшити гостроту соціальної нерівності і фінансово підтримати соціально зубожілі верстви населення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В сучасних умовах вдосконалення системи соціального забезпечення населення вбачається нами у використанні кращого зарубіжного досвіду. А Україна вступає за шлях євроінтеграції, тому, відповідно, європейський досвід безцінний. Рисунок 3.1 відбиває структуру національної системи соціального захисту і соціального забезпечення.

Рис. 3.1. Структура національної системи соціального захисту і соціального забезпечення

Як видно із рис.3.1, структура національної системи соціального захисту і соціального забезпечення населення відбиває усі ієрархічні рівні, включає форми виплат, інституційну складову, а також механізми створення і джерела

здійснення соціальних виплат. У європейській практиці структура системи соціального забезпечення має свої особливості та відрізняється від національної.

В контексті поставлених у роботі завдань дослідимо особливості європейської моделі системи соціального захисту і соціального забезпечення.

Виникнення і розвиток соціальної держави в Європі є результатом тривалого історичного процесу. Л. Баранник вказує, що всі проблеми, що виникають в соціальній сфері, можна розділити на 2 групи, пов'язані з внутрішнім розвитком країни і пов'язані із посиленням глобалізації.

Важливою закономірністю цього розвитку є додавання традиційного списку прав соціально-економічного і культурного характеру, тобто поступове формування структури соціального законодавства, а також збільшення обсягу і змісту державних функцій за рахунок доповнення традиційного списку соціальними функціями. Такий процес відбувся в Україні з моменту проголошення Декларації про державний суверенітет, і відповідно концепція соціальної держави стала невід'ємною частиною української націоналістичної ідеології і сприяла розвитку її конституційної моделі після проголошення Конституції України.

У більшості країн реформа системи соціального забезпечення проводиться відповідно до наступних основних принципів:

- забезпечення стабільності соціальних допомог та вибір їх одержувачів;
- посилення умов надання соціальних допомог, щоб стимулювати безробітних до активного пошуку роботи;
- скорочення допомоги для пенсіонерів з високими доходами і поступове збільшення віку для отримання пенсії;
- збільшення кількості отримувачів пенсії;
- збільшення граничних сум податкових надходжень для стимулювання соціального розвитку.

За роки незалежного розвитку України в нашій країні була створена унікальна політична та економічна система. При владі представники могутніх

економічних структур, які за підтримки законодавчої та виконавчої влади в результаті недосконалості, мінливості законодавчих актів створили ефективні схеми ухилення від сплати податків (компанії-одноденки, офшорні компанії і т.д.), що негативно позначилося на фінансуванні соціальної політики. Почали розвиватися подвійні стандарти, а зарплата "в конверті" на всіх рівнях, корупція, тіньовий сектор (яких за різними оцінками 40-60% економіки) сформували прерогативи для стійкої стагнації економічного розвитку, що не могло не позначитися на соціальній сфері. В результаті в економічній і соціальній сфері сформувалося менше одного відсотка населення країни – дуже багаті люди, які володіють значною частиною фінансових ресурсів, середній клас нівелювався, а інша частина населення стикнулася із бідністю. До 80% жителів України знаходяться на рівні нижче рівня самодостатності, а 25% знаходяться за межею бідності. Найбільш вразливі в державі пенсіонери, сільське населення, творча інтелігенція. Однак, якщо проаналізувати увесь шлях незалежності, можна стверджувати, що в Україні неможливо створити бездоганну конкурентну бізнес-модель, здатну втілити свободу ринкової економіки з принципами соціальної справедливості, свободи і стабільності. На жаль, в останні роки, згідно з показниками економічної свободи, розрахованим Дослідницьким центром, Україна займає 180-е місце. Щодо рівня соціального забезпечення, то Україна займає 147-150 місце серед усіх країн, що є вкрай низьким показником. Сусідами України в рейтингу стали Камерун і Сьєрра-Леоне. Водночас Сінгапур став зоною вільної економіки та сталого соціального забезпечення, Нова Зеландія, Швейцарія, Австралія та Ірландія також продемонстрували ефективні показники щодо розвитку системи соціального забезпечення.

Україні слід рівнятися не на Сінгапур, а на типові європейські соціальні моделі. У фундаментальному розумінні Європейська соціальна модель – це загальноєвропейське розуміння політичної цінності соціального захисту від різних соціальних та інших роду ризиків, засноване на концепції "соціального сталого розвитку".

Сьогодні світові відомі різні моделі розвитку соціальної сфери та системи соціального забезпечення базуються на забезпеченні ефективного функціонування економіки і розвитку суспільства, однак найбільш привабливою з них та соціально справедливою вважається Європейська соціальна модель. Особливості європейської моделі соціальної політики визначаються історичними обставинами формування Європейського союзу.

Так, Англосаксонська (ліберальна модель), до складу якої входять Великобританія, Ірландія та Швейцарія, є моделлю, в якій діють механізми саморегулювання ринку. Переважають принципи приватної власності та ліберальної протестантської етики. Перерозподіл ВВП через державний бюджет здійснюється в значних обсягах. Регулювання стану економічної та соціальної сфери обмежене. Розмір цільової соціальної допомоги значний. Соціальне забезпечення гарантується за рахунок зайнятості населення, страхових внесків роботодавців і працівників. Розроблена ефективна система соціального страхування. Розмір страхових виплат в основному значний – все залежить від виду соціального страхування. Гарантується висока гнучкість ринку праці. Самостійність бізнес-структур проявляється у власній політиці щодо реструктуризації виробництв і звільнення співробітників, тобто повна свобода економічного розвитку суб'єктів господарювання. Соціальні програми скорочуються у разі настання фінансової кризи. Відповідно, така модель відрізняється економічною стабільністю і високою ефективністю.

Консервативна (інституційна) модель, характерна для Австрії, Німеччини, Франції та Бельгії, заснована на принципі професійної солідарності. Рівень соціального забезпечення залежить від тривалості працевлаштування та соціального страхування. Розмір і тривалість виплат по соціальному страхуванню залежать від стажу роботи, суми отриманої заробітної плати і віку працівника. Соціальна підтримка нужденних з державного бюджету – це допоміжний механізм соціального захисту людей, які не отримують страхову соціальну допомогу через відсутність страхового стажу. Широко використовується система перерозподілу національного доходу у вигляді

компенсацій і виплат. Соціальні витрати бюджету значні, проте є фінансово обґрунтованими.

Скандинавська соціал-демократична модель (солідарна) (Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія) демонструє високий рівень соціального забезпечення, заснований на соціальній солідарності, з урахуванням широкого спектру соціальних ризиків і розвиненого державного сектора. Держава відіграє провідну роль у створенні безпечних умов життя для всього населення, незалежно від зайнятості або виплати страхових внесків. Вирівнювання доходів і висока зайнятість забезпечуються за рахунок високого перерозподілу ВВП за рахунок державного бюджету (Швеція – 66%, Данія – 61%, Фінляндія – 56%). Виробничі відносини регулюються на національному рівні, а не на корпоративному чи галузевому рівні. Це дозволяє мінімізувати рівень безробіття. Страхування по безробіттю є добровільним і здійснюється профспілками.

Південно-європейська модель (Іспанія, Греція, Італія, Португалія) орієнтована на пасивну соціальну політику, а рівень виплат, який компенсує мінімальні втрати доходу для певних верств населення, відносно низький. Важлива роль в розвитку соціального забезпечення належить благодійним фондам і благодійним організаціям. Велике значення має і згода населення фінансувати соціальну політику за рахунок сплати податків, що обумовлено не тільки фінансовим тиском, а й сприйняттям ефективності і доцільності такої політики держави, необхідністю соціального захисту громадян від можливих соціальних ризиків. Дуже важлива ступінь державного регулювання соціально-економічних процесів і визначення суспільних пріоритетів. Роль держави вимірюється часткою ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет і йде на розвиток системи соціального забезпечення. Ступінь участі держави впливає на рівень охоплення населення соціальними програмами та їх ефективність. Фінансування системи соціального захисту організовано на основі соціального партнерства.

Європейська соціальна модель забезпечує безбідний рівень життя населення, встановлюючи мінімальні соціальні норми, які включають такі показники:

- 1) очікувана тривалість життя (від мінімум 25 років до максимум 85 років);
- 2) грамотність дорослого населення (на рівні 100%);
- 3) середня тривалість навчання (не менше 15 років);
- 4) реальний ВВП на душу населення в перерахунку (від мінімального значення в 200 фунтів стерлінгів до максимального значення в 440 фунтів стерлінгів).

Такі характеристики європейської моделі соціального забезпечення свідчать, що ця модель є не тільки механізмом вирішення соціальних проблем, а й важливим початком для забезпечення процвітання і подальшого розвитку суспільства в цілому на основі принципів держави загального добробуту, в якому лідер несе відповідальність за створення, забезпечення і підтримку умов, що регулюють економічні та соціальні відносини. Економічна свобода, пріоритет прав людини, соціальна справедливість і, звичайно ж, соціальна відповідальність - це стійке визнання регулюючої ролі держави в провадженні соціального забезпечення. Відповідальність держави є важливим індикатором точності та ефективності цієї моделі, а наявність великого середнього класу, який становить близько 2/3 громадян Європейського Союзу, і залежать від результатів виробничих процесів, формують прерогативи створення та зміцнення суспільства, розвитку загального добробуту. На думку давньогрецького філософа Плутарха, саме середній клас є основою держави, і держава, на наше переконання, не втратила своєї актуальності і донині.

На відміну від Європи, становище середнього класу в Україні, на думку багатьох соціологів, невтішне, оскільки рівень доходів однієї частини населення близький до «полюсів багатства», в той час як у інших він дуже низький і корелює з рівнем доходів країни. З цієї причини в нашій країні рівень доходів працівників охорони здоров'я, освіти та інших державних секторів дуже

низький, тобто представники сфер функціонування держави і суспільства знаходяться на межі бідності. А водночас звичайні офісні працівники і консультанти, які не мають вищої освіти, отримують більші доходи, ніж, наприклад, лікарі і моціальні працівники. За статистичними даними середньомісячна зарплата штатних співробітників в 2019 році досягла 9299 грн. Тоді як працівники фінансової та страхової діяльності отримують найвищу заробітну плату в розмірі 23189 грн, а працівники сфери мистецтва, спорту, відпочинку отримують найнижчу заробітну плату в розмірі 5425 грн, то про соціальну справедливість говорити не доводиться.

Таким чином, ситуація, в якій Україна опинилася в результаті довгострокових структурних реформ соціальної сфери дозволяє стверджувати, що причинами такої тенденції є не тільки відсутність стратегічного планування соціально-економічного розвитку, а й відсутність власної моделі соціального розвитку, заснованої на традиціях, переконаннях і цінностях українського суспільства. Критичний стан соціальної сфери, проявом якого є загострення конфліктів, внутрішня ворожнеча всередині суспільства, наявність «бідних і багатих» вимагає впровадження перелічених постулатів європейських соціальних моделей та впровадження їх не у перспективі, а станом на сьогодні.

Відповідно напрямками удосконалення системи соціального забезпечення вважаємо:

- активізацію впровадження нових форм соціального забезпечення для захисту працюючого населення (наприклад, безперервна освіта, участь у капітальній власності, участь у процесах управління на рівні підприємств, установ, організацій);

- недопущенні існування фінансових перекосів в оплаті праці та соціальне вирівнювання в контексті соціальних виплат відповідно до реальних доходів, отриманих впродовж життя;

- розроблення комплексу заходів для забезпечення стійкості при настанні соціальних ризиків;

- заохочування діяльності місцевих органів влади в реалізації ефективної системи соціального забезпечення та надання соціальної підтримки тим, хто потребує соціального захисту в регіоні;

- посилення використання системи соціального страхування як ефективного стимулу для соціально-економічного розвитку країни та покращення якості життя населення.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження, ми зробили наступні висновки:

1. Визначено, що соціальне забезпечення – це система заходів економічного, соціального та правового характеру, яка дає можливість матеріальної підтримки громадянам та їхнім сім'ям та створює умови для належного рівня життя та рівних можливостей для усіх груп населення, в тому числі малозабезпечених. Соціальне забезпечення як механізм перерозподілу доходів населення і захисту від соціальних ризиків сприяє стабільному соціальному та економічному розвитку. Забезпечення соціального захисту здійснюється за допомогою встановлених законом гарантій і економічних механізмів їх реалізації.

2. Встановлено, що фінансування системи соціального забезпечення за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів не повністю задовольняє всі соціальні потреби, однак воно залишиться актуальним і безальтернативним для України в майбутньому. Основною причиною відсутності фінансування в соціальній сфері є не тільки дефіцит фінансових ресурсів централізованого характеру, а й відсутність розвитку нових нетрадиційних для економіки і громадянського суспільства новітніх джерел фінансових ресурсів, таких як створення недержавних соціальних фондів і участь приватних компаній у спів фінансуванні системи соціального забезпечення.

3. Визначено, що під джерелами фінансування соціального забезпечення населення слід розуміти бюджетні та позабюджетні фінансові джерела, які забезпечують реалізацію певних програм соціального розвитку та підвищують

ефективність соціальної політики. Кошти державного бюджету і муніципальних бюджетів відіграють визначальну роль у фінансуванні соціального забезпечення населення. Позабюджетне фінансування системи соціального забезпечення здійснюється за рахунок самофінансування, фінансування з інших джерел та ще рахунок позик. Встановлено, що найбільш поширеною практикою в Україні є використання інших джерел фінансування соціальної сфери, що забезпечує спонсорська допомога, меценатство, міжнародні внески, гранти тощо, але, як показує сучасна практика, за умов воєнного стану ці ресурси стали основними джерелами фінансування системи соціального забезпечення населення в Україні.

4. Встановлено, що фінансування системи соціального забезпечення населення в Україні має здійснюватися з комплексним використанням усіх джерел фінансування на основі оптимізації структури цих джерел. Основними проблемами в цьому контексті є неефективна участь держави в соціальному забезпеченні громадян, оптимізація і уніфікація законодавчих актів, що регулюють питання соціального захисту і соціального забезпечення населення, скорочення кількості соціальних виплат певним категоріям одержувачів і введення адресної підтримки і допомоги. Ми вважаємо, що впровадження таких методів значно знизить навантаження на державний бюджет і сприятиме сталому фінансуванню системи соціального забезпечення населення в Україні з відповідних фінансових джерел.

5. На підставі аналізу динаміки видатків державного бюджету України на соціальний захист та фінансування соціального забезпечення було встановлено, що за останні 3 роки вони зросли на 131,9% у 2023 р. порівняно із 2021 р. Водночас ситуація залишається складною, оскільки такі обсяги фінансування у регіонах України не вирішують накопичених у них соціальних проблем. Зниження рівня доходів населення збільшило навантаження на систему соціального захисту через розширення Державної програми соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, програми житлових субсидій та програм, пов'язаних з необхідністю підтримки внутрішньо переміщених осіб.

6. Встановлено, що Європейська соціальна модель є зразком і еталоном для розвитку системи соціального забезпечення населення в Україні і соціальної сфери в цілому. Захист людської гідності, соціальна справедливість і стабільність, соціальна підтримка і захист, соціальна відповідальність і впевненість у перманентному наданні соціальної допомоги дадуть можливість створити систему соціально орієнтованої економіки країни та сформуують стабільну та конкурентоспроможну державу на світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гузенко О., Хайлова Т. Право соціального забезпечення: рольовий сегмент та принципи Соціальні права та їх захист адміністративним судом : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 вер. 2020 р.). Київ, 2020. С. 21–24. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
2. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 вер. 2020 р.). Київ, 2020. С. 25–29. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
3. Дідківська К.В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9(99). С. 102–107.
4. Длугопольський О. Державна політика у сфері соціального захисту населення: аспекти відповідальності суспільного сектора. Наука і економіка. 2009. № 4(16). Т. 2. С. 148–156.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
6. Лукашикевич В. Соціальний захист населення України в сучасних умовах: економічні засади. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Lukashchykevych.pdf
7. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : монографія. Київ : Альтерпрес, 2011. 396 с.

8. Мельник К.Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики) : дис. ... к. ю. н. Харків, 2003. С. 70–71.
9. Михайловська І., Неліпович О. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 4. С. 255–260.
10. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк : ІЕП НАН України, 1997. 460 с.
11. Кочеміровська О.О., Пищуліна О.М. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 88 с.
12. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/>
13. Офіційний сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення. URL: <https://ww1.issa.int/ru/>
14. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Дата оновлення 21.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
15. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.01. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. 411 с.
16. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. Економічний аналіз. 2017. Т. 27, № 1. С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29__12
17. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 3(61). URL: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/190>
18. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України у 2023 році». URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2023.pdf

19. Стельмашук Ю. Особливості зарубіжного досвіду реалізації соціально-гуманітарної політики. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». 2016. Вип. 3. С. 174–184.
20. Суханова А.В. Теоретичні підходи до сутності поняття «страховий захист здоров'я». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. 2014. Випуск 8. Частина 6. С. 188–192.
21. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Американський досвід надання соціальних виплат. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 80-86. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2021/15.pdf.
22. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Німецький досвід надання соціальної допомоги. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9263>.
23. Насібова О. В. Благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/62.pdf.
24. Науменко В. Д. Поняття невизначеності та відображення ризику у практиці формування державних цільових програм соціально-економічного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 7. С. 135-140.
25. Осіпова Л. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України та послаблення соціальної ролі держави. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. праць ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 14-16 верес., 2021 р. / гол. ред. Н. Л. Замкова. Вінниця, 2021. Ч. 1. С. 74-90. URL: http://10.0.2.150/docs/Zbirnyky_konferents/2021/14-16.09.21%201.pdf.
26. Оцінка ефективності бюджетних програм за 2023 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22970.html>.
27. Павлюк Т., Юрчик І. Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1396/1346>.

28. Пріхно І. М. Механізми оцінки ефективності фінансування соціальної сфери. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5. С. 55-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_5_11.
28. Пріхно І. М. Фінансування соціальної сфери: реалії та перспективи : монографія. Черкаси : Видавництво Пономаренко Р.В., 2017. 470 с.
29. Сьомченко В. В., Безнос Я. С. Аналіз впливу євроінтеграції на систему соціального захисту в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 30. С. 599-604. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/91.pdf.
30. Тілікіна Н., Пеша І. Моніторинг та оцінка в соціальній і молодіжній сферах на національному та регіональному рівнях (анотаційні матеріали НДР). *Молодіжна політика*. 2022. № 2. С. 71-87.
31. Тропіна В. Б. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2. С. 17-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2020_2_4.
32. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1. С. 73-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2023_1_7.
33. European Social Fund Plus (ESF+) 2021-2027. (n. d.). URL: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2018\)625154](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2018)625154).
34. OECD (2022). Social Expenditure: Aggregated data. URL: <https://doi.org/10.1787/data-00166-en>.
35. Sait World Bank Group [Site of World Bank Group]. URL: <https://www.world/europe/world-bank>.
36. The Role of NGOs in Germany. (n. d.). URL: www.caritasgermany.org/cms/contents/.../becker_gai.pdf.

